

ВИМАГАННЯ, У ЗВ'ЯЗКУ З ПІДКУПОМ, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

© Якимова С. В., 2015

Досліджено генезу розвитку законодавчого поняття вимагання. Визначено особливі ознаки вимагання, у зв'язку з підкупом. З'ясовано, що в положеннях кримінального кодексу України вимагання неправомірної вигоди розглядається як кваліфікована ознака підкупу. Натомість у положеннях міжнародних антикорупційних конвенцій вимагання неправомірної вигоди є окремою формою підкупу. Обґрунтовано, що в сучасних умовах гармонізація положень чинного кримінального кодексу України згідно з міжнародними стандартами протидії підкупу сприятиме удосконаленню кримінально-правового механізму протидії корупції в Україні.

Ключові слова: вимагання, підкуп, склад злочину, кваліфікований склад, форми, неправомірна вигода, кримінальне законодавство України .

С. В. Якимова

ВЫМОГАТЕЛЬСТВО, В СВЯЗИ С ПОДКУПОМ, ЗА УГОЛОВНЫМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ УКРАИНЫ

В статье исследовано генезис развития законодательного определения понятия вымогательства. Определены особенные признаки вымогательства, в связи с подкупом. В составе подкупа вымогательство неправомерной выгоды рассматривается как квалифицированный признак. Однако в положениях международных антикоррупционных конвенций вымогательство неправомерной выгоды рассматривается как отдельная форма подкупа. Обосновано, что в современных условиях гармонизация положений действующего уголовного кодекса Украины согласно международных стандартов противодействия подкупу способствует усовершенствованию уголовно-правового механизма противодействия коррупции в Украине.

Ключевые слова: вымогательство, подкуп, состав преступления, квалифицированный состав, формы, неправомерная выгода, уголовное законодательство Украины.

S. V. Yakimova

EXTORTION OF BRIBES IN CONNECTION WITH, THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE

In the article the genesis of the concept of legal extortion. Defined the specific features of the request, in connection with the bribes. It was found that the provisions of the Criminal Code of Ukraine demanding undue advantage is seen as a sign of qualified bribery. Instead, the provisions of international anti-corruption conventions extortion undue advantage is a separate form of bribery. Proved that in today harmonization of the provisions of the Criminal

Code of Ukraine in accordance with international standards, countering bribery will help to improve the criminal legal framework against corruption in Ukraine.

Key words: extortion, bribery, crime, qualified staff, forms, illegal benefit, the criminal legislation of Ukraine.

Постановка проблеми. Історично у суспільстві сформувалося уявлення про вимагання як негативне явище соціально-правового характеру, що посягає на конституційні права громадян володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю. У випадках, коли вимагання, поєднане із заподіянням потерпілим психічного, фізичного насильства, порушуються чи виникає загроза порушення права на життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, передбачені ст. 3 Конституції України. Разом з тим, з розвитком суспільних відносин, їх розгалуженим характером, виникає необхідність переосмислення вимагання, як феномену, що посягає не лише на право власності та інші вищезгадані суспільні цінності. Однією з найзагрозливіших проблем в Україні на сучасному етапі її розвитку вважається корупція. Так, за даними Київського міжнародного інституту соціології та міжнародного фонду виборчих систем, 40 % українців з числа опитаних 1558 респондентів (статистична похибка вибірки 2,5 %) за останніх 12 місяців давали так звані “хабарі”, зокрема вимушено [1]. Отже, підкуп вважається типовою й поширеною формою корупційної поведінки в Україні. Підкуп, у зв'язку з вимаганням, є одним з небезпечніших проявів даного виду корупційної поведінки, що викликає значний резонанс в українському суспільстві. За таких умов виникає потреба розроблення адекватного механізму реагування на підкуп, у зв'язку з вимаганням, де ключове місце відводиться кримінально-правим засобам. У теорії кримінального права під кримінально-правовими засобами, передусім, розуміються, норми чинного КК України [2, с. 11–20], де важливе значення відводиться диспозиціям кримінально-правовим норм та, зокрема, яким передбачається кримінальна відповідальність за підкуп, у зв'язку з вимаганням неправомірної вигоди.

Метою дослідження є з'ясування кримінально-правової природи вимагання, у зв'язку з підкупом, а також узагальнення рекомендацій щодо можливих шляхів подальшого удосконалення відповідних положень чинного КК України.

Стан дослідження. У юридичній літературі дослідження кримінально-правової природи вимагання розробляли у трьох основних напрямках. Проблему вимагання, передусім, розглядали, в контексті досліджень злочинів проти власності (Ю. М. Антонян, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. О. Владимиров, В. В. Василевич, С. Б. Гавриш, М.А. Гельфер, В.В. Голіна, П.С. Дагель, І.М. Даньшин, О. М. Джуца, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, Л. М. Кривоченко, М. Й. Коржанський, В. В. Лень, В. Г. Литвинов, П. С. Матишевський, Е. М. Моїсєєв, В. О. Навроцький, В. С. Нікіфоров, М. І. Панов, В. В. Сташис, Е. Л. Стрельцов, С. А. Ступіна, В. Я. Тацій, С. І. Тихенко, І. К. Туркевич, Є. В. Фесенко, С. С. Яценко та інші). Інша група вчених проводили спеціальні дослідження, присвячені дослідженню кримінально-правового феномену вимагання, зокрема, це роботи Г. Н. Борзенкова, А. І. Волобуєва, Л. Д. Гаухмана, Є. Б. Галкіна, О. І. Гурова, О. В. Дмитрієва, В. А. Клименка, М. Г. Колодяжний, В. М. Куца, Ю. І. Ляпунова, М. І. Мельника, В. С. Мінської, В. М. Сафонова, Ф. Я. Сафіна та ін. Для цього дослідження особливу наукову цінність становлять результати досліджень, які у різний час проводили щодо вимагання, у зв'язку з наданням-одержанням неправомірної вигоди (хабара) (П. П. Андрушко, Л. П. Брич, Г. Д. Михайленко, А. В. Савченко, А. В. Кришевич, В. М. Киричко, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк, О. Д. Ярошенко). Разом з тим, переважна більшість науковців досліджувала вимагання у зв'язку з наданням-одержанням неправомірної вигоди (хабара), на базі раніше чинного законодавства. До того ж у сучасних дослідженнях проблематику вимагання у зв'язку з підкупом, ретельно не досліджували.

Виклад основних положень. У словнику синонімів зазначено, що особливістю змістового наповнення терміну “вимагання” є досягнення бажаного результату особливими засобами психологічного впливу: (“...домагатися, видирати погрозами, правдами й не правдами, горлом, шантажувати...”) [3, с. 42]. Отже, вимагання, як антонім прохання, означає не уклінне звернення, а наказ виконати настанову ініціатора. У разі вимаганні вимога, звернення підкріплене відкритими чи прихованими погрозами. Засобами вимагання як психологічного впливу є оголошення адресату визначених строків або засобів, виконання вимоги без пояснень і обґрунтувань, висунення беззаперечних заборон і обмежень, залякування погрозами, шкідливими наслідками [4, с. 8].

У кримінальному праві розвиток поняття вимагання було започатковано ще у римському праві, а згодом регламентувалося у законодавстві царської Росії, яке поширювалось і на Україну. В “Уложенні про покарання кримінальні та виправні” 1845 р. у ст.1688 передбачалась кримінальна відповідальність за примушування до дачі майнових зобов’язань. У подальшому поняття вимагання вдосконалювалось, уточнювалось та розглядалось як окремих вид насильницького майнового злочину. У кримінальному Уложенні 1903 р. вимагання розглядалось як основний і кваліфікований склад злочину. На західно-українських землях, у період Австрійського панування, де було чинне “Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки” 1879 р., також передбачалося декілька складів злочинів вимагання. У КК України 1922 р. було визначено поняття вимагання у диспозиції ст. 194 КК України, а також шантажу у ст.195 КК України. передбачалась кримінальна відповідальність за шантаж [5, с. 145–147]. Кримінальний кодекс України 1960 р. передбачав спочатку кримінальну відповідальність за вимагання індивідуального майна; а з 1989 р. і за вимагання державного чи колективного майна. З набуттям чинності положень чинного КК України вимагання як злочин проти власності визначається як “...вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває у їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий, чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці” [6]. Особливістю подальшого розвитку положень КК України є виокремлення вимагання, як кваліфікуючої ознаки відповідних складів злочинів та, зокрема, тих, яким передбачається кримінальна відповідальність за підкуп (ч. 4 ст. 354 “Підкуп працівника підприємства, установи чи організації” КК України, ч.3 ст. 368 “Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою” КК України, ч. 3 ст. 368-3 “Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми” КК України, ч. 4 ст. 368-4 “Підкуп особи, яка надає публічні послуги” КК України).

Підкуп, як кримінально-каране корупційне правопорушення об’єктивно може виражатися у таких формах:

- 1) прийняття пропозиції неправомірної вигоди для себе або для третьої особи спеціальним суб’єктом кримінальної відповідальності за підкуп;
- 2) прийняття обіцянки неправомірної вигоди спеціальним суб’єктом кримінальної відповідальності за підкуп;
- 3) одержання спеціальним суб’єктом кримінальної відповідальності за підкуп неправомірної вигоди для себе або для третьої особи;
- 4) пропозиція спеціальному суб’єкту кримінальної відповідальності за підкуп надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду;
- 5) обіцянка спеціальному суб’єкту кримінальної відповідальності за підкуп надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду;
- 6) надання спеціальному суб’єктом кримінальної відповідальності за підкуп неправомірної вигоди для нього особисто чи для третьої особи;
- 7) прохання відповідного спеціального суб’єкта кримінальної відповідальності за підкуп надати йому чи третій особі неправомірну вигоду. Кваліфікованим видом є вчинення підкупу, поєднаного з вимаганням неправомірної вигоди. До того ж вищенаведені діяння можна вважати підкупом лише за умови, якщо спеціальний суб’єкт, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає

неправомірну вигоду або в інтересах третьої особи, вчинить будь-яку дію чи утримається від її вчинення, з використанням наданої йому (їй) влади службового становища, чи наданих повноважень, чи з використанням становища, яке працівник займає на підприємстві, в установі чи організації, чи у зв'язку з безпосередньою відповідним спеціальним суб'єктом свого виборчого права чи права на участь у референдумі.

У контексті підкупу під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. Отже, особливістю вимагання у складі злочинів щодо підкупу, порівно з вимаганням, як самостійним складом злочину, передусім, є:

предмет (неправомірна вигода) – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав;

характер погрози – вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів;

адресат погрози – особа, яка не виявляє бажання надати неправомірну вигоду.

При цьому варто зауважити, що встановлення кримінальної відповідальності за підкуп, пов'язане з імплементацією у кримінальне законодавство України положень Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією Ради Європи, Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, а також Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією Ради Європи. У положеннях даних конвенцій визначено конкретні форми підкупу, та, зокрема, акцентується увага на необхідності Держав-учасниць, зокрема України, визнати кримінально караним вимагання неправомірної переваги [7; 8]. Разом з тим, якщо проаналізувати відповідні положення чинного КК України, то можна зауважити, що закон України про кримінальну відповідальність не містить прямої вказівки на те, що за вимагання неправомірної вигоди спеціальним суб'єктом підкупу, наступає кримінальна відповідальність. Натомість, як уже зазначалося, має місце опосередкована вказівка на можливість притягнення до кримінальної відповідальності за прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, що поєднано з її вимаганням. Така імплементація стандартів Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією у положення КК видається не повною. Адже, як засвідчує судова практика, наприклад, "... у випадках, коли особа, в якій вимагали хабар (неправомірну вигоду – *курсив наш*), незважаючи на вчинення щодо неї дій, спрямованих на примушування до давання хабара (надання неправомірної вигоди – *курсив наш*), з тих чи інших причин хабар (неправомірну вигоду – *курсив наш*) не дала, дії службової особи, яка вимагала хабар (неправомірну вигоду – *курсив наш*), залежно від конкретних обставин справи, слід кваліфікувати як готування до одержання хабара (неправомірної вигоди – *курсив наш*) шляхом вимагання чи замах на вчинення цього злочину" [9, с. 974]. В той час як вимагання, у тому числі неправомірної вигоди, є закінчений злочин з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з відповідними погрозами.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що в положеннях чинного КК України вимагання, у зв'язку з підкупом, характеризує кваліфікований склад злочину. Особливістю законодавчої дефініції вимагання, у контексті підкупу, на відміну від законодавчої дефініції вимагання як злочину проти власності, передусім є: предмет вимагання, характер та адресат погрози. Тлумачення підкупу у положеннях базових міжнародних антикорупційних конвенцій та положеннях чинного КК України, вказує на неповноту імплементації міжнародних стандартів протидії в частині вимагання неправомірної вигоди кримінально-правовими засобами в Україні. Пропонується передбачити у положеннях чинного КК України кримінальну відповідальність

безпосередньо за вимагання неправомірної вигоди, а не опосередковано, у зв'язку з прийняттям пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди. Введення кримінальної відповідальності за вимагання неправомірної вигоди працівником підприємства, установи чи організації, службовими особами, особами, які надають публічні послуги сприятиме адекватному уявленню про форми підкупу, а також гармонізує положення чинного КК України до європейських стандартів протидії підкупу.

1. Давали і будемо давати: Українські новини // *Експрес* № 78 (8351) 15.10 – 22.10.2015.
2. Кузнецова Н. Ф. Профілактическая функция уголовного закона // *Уголовное право*. –1998. – № 1. – С. 11–20.
3. Практичний словник синонімів української мови (близько 17000 синонімічних рядів) 2-е вид. доп. й опрацьоване [уклад. Святослав Караванський]. – К.: Українська книга, 2012. – 480 с.
4. Психологія керівного впливу та дисципліни праці в організації: навч.-метод. посіб. / [уклад. Г. І. Дацевич]. – Донецьк: Обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій. 2011. – 20 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року // *Відомості Верховної Ради України*. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
6. Дьоменко С. В. Генеза складу вимагання в кримінальному праві України // *Вісник Запорізького державного університету: Збірник наукових статей. Юридичні науки*. – № 1: / Головний редактор Толоч В. О. – Запоріжжя: Держ. ун-т, 2003. – С. 145–147.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції // *Відомості Верховної Ради України*. – 2007. – № 49. – Ст. 2048.
8. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) // *Відомості Верховної Ради України*. – 2007. – № 47, 47-48. – Ст. 2028.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-те вид. переробл. та доповн. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.